

Avioliitonomainen suhde

HEIKKI SARMAJA

Sosiaaliviranomaisilla ja oikeusviranomaisilla näyttää olevan toisistaan poikkeavat käsitykset siitä, mikä avioliitto perimmiltään on.

Kun kaksi ihmistä solmii virallisen ja vihityn avioliiton, niin kyseessä on juridisesti sitova sopimus, jossa osapuolet esimerkiksi lupautuvat huolehtimaan taloudellisesti toisistaan. Virallisilla aviopuolisoilla on myös perintöoikeus toistensa omaisuuteen. Periaatteessa on niin, että jos vaikkapa vaimo jää työttömäksi, niin hänen työssäkäyvällä aviomiehellään on velvollisuus taloudellisesti huolehtia vaimostaan, esimerkiksi siitä, että tämä saa kylliksi ruokaa ja tarpeen tullen uudet kengät. Ja mikäli avioliiton solminut mies ei tällaisia aviollisia velvollisuuksia tyydytä, voi laiminlyöty vaimo nostaa puolisoaan vastaan syytteen. Periaatteessa huoltovelvollisuutensa laiminlyöneeltä aviomieheltä voidaan oikeuden päätöksellä ulosmitata rahat vaimon vähimmäistoimeentulon varmistamiseksi.

Avoliitossa elävällä susiparilla ei ole minkäänlaista juridista sitoumusta huolehtia toisistaan. Eivätkä he peri toisiaan. ”Avoleski” saa katsoa vierestä, kun vainajan sukulaiset hakevat osansa perintökaaren määrääminä osuuksina. Avopuolisoitten tekemät toisiaan suosivat testamentit voivat auttaa jossain määrin, mutta verottaja kohtelee ”avoleskeä” yhtä kylmästi kuin ketä tahansa vierasta perinnönsaajaa.

Sosiaaliviranomaisten näkökulma avioliittoon ja avoliittoon on tyystin toisenlainen. Kun suomalainen pitkäaikaistyötön hakee elämänsä pitimiksi ”työmarkkinatukea” tai sosiaaliavustusta vaikkapa vuokranmaksuun, on hänen täytettävä kaavake, jonka yksi kysymys koskee hakijan siviilisäätyä. Sosiaalitukea koskevat päätökset riippuvat oleellisesti siitä, onko hakija yksinelävä, avioliitossa tai ”avioliitonomaisessa suhteessa”. Viimeksi mainittu suhde tarkoittaa vakiintunutta avoliittoa. Viranomaiset katsovat, että avo-

liitossa asuva köyhä ei tarvitse yhtä kipeästi avustusta kuin yksineläjä. Veronmaksajien rahoja voidaan säästää, koska avopuolison katsotaan pitävän kumppanistaan taloudellista huolta.

* * *

Juristien ja sosiaaliviranomaisten erilaiset käytännöt antavat aiheen eräisiin ihmisluontoa ja yhteiskuntatiedettä koskeviin tarkasteluihin.

Sosiaaliviranomaisten käytäntö ottaa annettuna, että mikäli kaksi ihmistä asuu yhdessä ja harjoittaa keskinäistä seksuaalista kanssakäymistä, heillä on myös motiivi huolehtia toisistaan. ”Yhteinen sänkyelämä = yhteinen kukkaro”. Helsingin Sanomien toimittajan haastatteleva Kellan virkailija totesi, että on usein hankala selvittää, ovatko kaksi yhdessä asuvaa opiskelijanuorta ”vain kämppiksiä” vai onko heillä myös ”muuta tekemistä toistensa kanssa” (HS 5.1.2003).

Asiayhteydestä käy ilmi, että tämä ”muu tekeminen” viittaa seksisuhteeseen, ei esimerkiksi yhteisiin kulttuuriharrastuksiin tai kuntosalikäyn-teihin. Joskus kuulee puhuttavan ”yhteisestä jääkaapista”, joka viittaa yhteisiin ruokaostoksiin. On kuitenkin selvää, että kyse on seksistä, ei ruoasta. Kahdella yhdessä asuvalla siskolla ja veljellä voi olla yhteinen jääkaappi, mutta ei keskinäistä seksiä. – Uskoisin, että vanha ja lähes unohdunut rikosnimike ”salavuoteus” voitaisiin ottaa uusiokäyttöön.

Näin ollen sosiaaliviranomaisharkinnan teoria ja käytäntö liittyvät seksin ja altruismin itsestään selvällä tavalla toisiinsa. Käytössä oleva teoria voidaan esittää myös toisinpäin: ”Kämppiksillä ei ole yhteistä kukkaroa, mutta keskinäistä seksiä harjoittavilla on”. Voimme edelleen päätellä, että Kella tekee myös seuraavan oletuksen: ”Mikäli kirjastonhoitaja Sanna Saarinen antaa seksiä kämppäkaverilleen ja pitkäaikaistyöttömälle Mikko Mak-

koselle, niin antaa Saarinen myös rahaa Makko-sen vuokraan, ruokaan ja vaatetukseen.”

Yhteiskuntatieteitä ja psykologiaa syvältä luotaava kysymys kuuluu: millä perusteella voidaan olettaa, että seksi ja raha liittyvät juuri tällä tavalla yhteen? Miten ihmeessä voidaan olettaa, että tämä yhteys näiden kahden asian välillä on niin sataprosenttinen, että sille on voitu rakentaa sosiaalipoliittinen käytäntö?

Olen yrittänyt selvittää, miten yliopistolliset tieteet vastaavat näihin kysymyksiin. Perhesosiologia kertoo lähinnä, että avioliitto on kulttuurinen instituutio, jolla on sosiaalisia ”funktioita”. Siis jonkinlainen vakiintunut tapa ja asiantila, joka voisi olla toisinkin. Sosiologien mielestä kyse on kulttuurisesti välittyneestä tavasta, ”merkityksistä”, ”pyhästä” ja sen sellaisesta. (vrt. Närvi 2008) Jotkut sosiologit kertovat myös, että avioliitossa voidaan tunnistaa samoja moraalisia arvoja kuin perinteisessä porvarillisessa avioliitosakin. Lisäksi meillä täällä länsimaissa on vallalla ”rakastumisen kulttuuri”, johon sattuu kuulumaan toisesta huolehtiminen.

Kun näiden kysymyksiä kanssa käännytään psykologien puoleen, he kertovat ”henkisestä kypsytydestä”, ”toisesta välittämisen tärkeydestä” ja muuta vastaavaa. Kirkko puolestaan puhuu siitä, että rakkaus ja toisesta huolehtiminen ovat osa kristillistä moraalialia. He saattavat muistuttaa myös, että avioliitto on itsensä Jumalan asettama. Suomen evankelis-luterilainen kirkko toteaa nettisivuillaan, että avioliitot perustuvat usein rakkauteen ja ovat siksi avioliiton veroisia. Kirkko kuitenkin ”suosittelee” vihkimistä.

Vaikka asiaa tutkisi pitempäänkin uskon, että lopputulos on seuraava: Suomen yliopistossa ei ole yhtäkään sosiologian tai psykologian laitosta, josta pystyttäisiin kertomaan, miksi seksi ja altruismi kuuluvat yhteen. Näin ollen vain juristit pystyvät selittämään, miksi puoliset huolehtivat toisistaan. Puolisot ovat tehneet sopimuksen, jota sanotaan avioliitoksi. He ovat lupautuneet huolehtimaan toisistaan: ”lupaus velvoittaa” siihen saakka, kunnes haetaan avioeroa.

Kirkko puhuu avioliiton ja avioliiton yhteydessä rakkaudesta, siis tunteista. Oikeustieteen mukaan avioliitto on yksilöiden tekemä sopimus, jolla ei ole mitään tekemistä heidän tunteittensa kanssa. Lehdissä näkee joskus puhuttavan ”valeavioliitosta” eli siitä, että kaksi henkilöä on solminut juridisesti pätevän avioliiton sellaisista syistä, joita ei yleensä pidetä avioliiton syinä. Mutta on-

ko ”valeavioliittoja” oikeasti olemassa? Apulaisoikeuskansleri Jaakko Jonkka on selvittänyt asian. Seuraavat tiedot perustuvat Helsingin Sanomien uutiseen (16.3.2005).

Joulukuussa 2003 Kotkan kärjäoikeus tuomitsi neljä suomalaista miestä ”rekisterimerkintärikoksesta”. Miehet olivat solmineet ”valeavioliitot” venäläisten naisten kanssa. Rikoksen oli katsottu toteutuneen sillä hetkellä, kun tuomitut olivat sanoneet ”tahdon”. Kärjäoikeuden mielestä nämä tahdonilmaukset olivat kyseissä tapauksissa olleet ”totuuden vastaisia”.

Apulaisoikeuskansleri Jonkka puuttui asiaan toteamalla, että Suomen laki ei tee eroa ”oikean” ja ”valeavioliiton” välillä. Avioliittolaki määrää, millä perusteilla avioliitto on pätevä ja että avioliiton oikeusvaikutukset syntyvät sillä hetkellä, kun vihkiä julistaa kihlakumppanit aviopuolisoiksi. Asiaan ei vaikuta mitenkään se, mistä ”motiiveista” avioliittoon on ryhdytty tai mikä on puolisoitten tosiasiallinen suhde.

Apulaisoikeuskanslerin ajatusta on hauska verrata sosiaaliviranomaisten päätöksentekoon ja heidän käyttämäänsä käsitteeseen ”avioliitonomainen suhde”. Korkea oikeusviranomainen Jonkka ei ole ollenkaan kiinnostunut avioliiton motiivien tosiasiallisesta suhteesta, kun taas sosiaaliviranomainen on kiinnostunut nimenomaan kahden yhdessä asuvan ihmisen motiiveista, seksisuhteesta ja altruistisista tunteista. Muistakaamme, että ”kämpikset” eroavat ”avioliitonomaisesta suhteesta” vain sen perusteella, että yksillä on erilainen tunneside kuin toisilla.

* * *

Sosiaaliviranomaiset ja -lainsäätäjät eivät saa juristilta mitään tukea tilanteessa, jossa heitä pyydetäisiin perustelemaan, miksi vakiintunut parisuhde velvoittaa ihmistä avaamaan paitsi sylinsä myös kukkaronsa.

Evoluutiopsykologia kuvittelee pystyvänsä vastaamaan tähän kiperään kysymykseen. Sen mukaan ihmislajilla on voimakas myötäsytynäinen taipumus muodostaa pysyväisluonteisia toiset ulkopuolelle sulkevia seksisuhteita. Lisäksi ihmislajin pysyväisluonteisiin seksisuhteisiin liittyy vahvoja altruistisia tunteita, joita voidaan kutsua ”rakkaudeksi” tai ”kiintymykseksi”. Se, että ”kämpis” ei maksa asuinkumppaninsa vuokraa, mutta vakituinen seksikumppani maksaa, johtuu yksinkertaisesti siitä, että me olemme pari-

suhteita muodostava eläinlaji. On monia muitakin eläinlajeja, joiden keskuudessa uros tai naaras voi ruokkia ja puolustaa paitsi omia jälkeläisiään myös ”puolisoaan”.

Evoluutiopsykologian kannalta katsottuna Suomen sosiaaliviranomaiset ovat oikeilla jäljillä. Ihmislajin kohdalla rakastuminen, seksi ja altruismi kuuluvat niin saumattomasti yhteen, että sosiaaliviranomaiset ja poliittiset päättäjät voivat ilman suurempaa huolta jättää köyhän tai vaikeuksissa oleva avunhakijan avopuolison rakkauten varaan. Eli evoluutiopsykologien tarjoama vastaus viittaa ihmismielen myötäsytntysiin taipumuksiin.

Uskon, että sosiaaliviranomaiset ovat intuitionsa kanssa oikeassa. Näin siitäkkin huolimatta, että yliopistoissamme vallitseva psykologia, sosiologia ja antropologia vastustavat tällaista biologista selitystä. Kysymys siitä, miksi nainen, joka antaa seksiä tietylle miehelle, antaa hänelle myös rahaa, voidaan selittää yksinkertaisesti, uskottavasti ja tieteellisesti viittaamalla ihmislajin evoluutioon. Ilman biologian apua tämä ihmisluontoa koskeva kysymys jäisi ikuisesti arvoitukseksi. (Ks. esim. Sarmaja 2003.)

Suomalainen sosiologi Edvard Westermarck osoitti ensimmäisenä, että ihmislaji on parisuhteita ja perheitä muodostava eläin. Hänen mukaansa äidin, isän ja heidän jälkeläistensä muodostama ”avioliitto” on kulttuurisesti universaali instituutio. Westermarck puhuu myös lintujen ja monien muiden eläinten ”avioliitoista”, eli hän ei viittaa tällä käsitteellä kulttuuriseen instituutioon vaan evoluution tuottamaan sosiaaliseen käyttäytymispiirteeseen.

Ymmärrän, että monen mielestä kuulostaa hasulta sanoa, että peipposilla tai susilla on ”avioliitto”. Oikeusoppinut voisi lisäksi huomauttaa, että mainitut eläinpariskunnat eivät ole tehneet keskinäistä sopimusta. Valtionkirkon virallinen kanta taas kiinnittäisi huomiota siihen, että peipposet elävät ilman kirkon siunausta. Ja sosiologi kysyisi, mikä on ”pyhyys” tai ”merkitys” susiäidin ja -isän välisessä suhteessa. Westermarckin avioliittoa koskeva biologinen määritelmä voi johtaa väärinkäsityksiin, joilta välttyttäisiin, mikäli hänen käyttämänsä sana ”avioliitto” (marriage) korvattaisiin suomalaisen sosiaaliviranomaisten sanastosta lainatulla käsitteellä. Sanokaamme tästä lähin, että peipposet ja sudet elävät ”avioliitonomaisessa suhteessa”.

Se tosiasia, että ihmislajin aivoissa seksi ja toi-

sesta huolehtiva rakastuminen liittyvät yhteen vaistomaisella ja tunteellisella tavalla, on monessa mielessä tärkeä. Tämä pieneltä näyttävä ihmisielun yksityiskohta selittää, miksi maailmassa elää miljardeja ihmisiä, jotka tekevät yhteenlaskettuna valtavan määrän pyyteetöntä työtä lajitovereidensa hyväksi. Eli osoittavat uhrautuvaisuutta ilman toivoa rahallisesta tai muunlaisesta aineellisesta korvauksesta. Tarkoitin tietenkin jälkeläisistään huolehtivia äitejä ja isiä sekä omista puolisoistaan huolehtivia vaimoja ja aviomiehiä.

Toisin kuin Suomessa, evoluutiopsykologia on yliopistollinen tiede Yhdysvalloissa. Harvardin yliopiston professori Steven Pinker on eräässä yhteydessä esittänyt seuraavan väitteen. Mikäli joku tekisi yhtä uhrautuvaa työtä päivästä päivään hänelle täysin vieraiden ihmisten hyväksi, siis ihmisten, jotka eivät ole tuon hyväntekijän sukulaisia tai perheenjäseniä, niin tuollaista ihmistä olisivat useimmat valmiita sanomaan äiti Teresan tapaiseksi pyhimykseksi.

Erästä Pinkerin ajatusta hieman muuntamalla voimme todeta, että mikäli avaruuden asukkaat tulisivat käymään tänne Suomeen, niin he eivät yliopistojen kurssikirjoja lukemalla voisi saada mitään käsitystä siitä, miksi kaksi ihmistä, joilla on seksisuhde, jakavat rahansa sillä tavoin, kuin he lähes poikkeuksetta tekevät. Perhesosiologiaa lukemalla ei voi saada selville, miksi ihmiset suhtautuvat sukulaisiinsa ja perheenjäseniinsä niin totaalisen eri tavoin kuin vieraisiin ja ei-sukulaisiin. Jos vastaasi tulee avaruusolento, ohjaa hänet Harvardiin, älä Helsingin yliopistoon (vrt. Pinker 1997, 431).

* * *

Se, miten sosiologia tai evoluutiopsykologia määrittelee avioliiton, ei tietenkään vaikuta suomalaisten elämään sitä eikä tätä. Mutta sosiaaliviranomaisten omaksuma käytäntö vaikuttaa.

Meillä on yhtäällä apulaisoikeuskansleri Jaakko Jonkka, jonka mukaan avioliitolla ei ole tekemistä tunteiden kanssa. Ja samaan aikaan toisaalla sosiaaliviranomainen yrittää saada selville, onko joku Maija ”valesinkku” vai eläköö hän tosiasiallisessa ”avioliitonomaisessa suhteessa”. Sosiaaliviranomainen tekee ratkaisun sillä perusteella, millaisia tunteita se olettaa kyseisen Maijan kumppanin tuntevan Maijaa kohtaan. ”Rakastaako vai ei?” Näiden tunteiden laatu taas voidaan päätellä siitä, onko näillä kahdella tietynlaista kanssakäymistä.

Ja jos on, niin siitä voidaan edelleen päätellä, että kyseinen avopuoliso ostaa työttömälle Maijalle uuden talvitakin. Tarkasti ottaen sosiaaliviranomainen on kiinnostunut vain Maijan kumppanin tunteista Maijaa kohtaan, ei ollenkaan Maijan tunteista kumppaniaan kohtaan.

Edvard Westermarckin biologista avioliiton määritelmää arvosteltiin aikanaan sillä, että me emme tarkoita ”avioliitolla” naisen ja miehen rakkaussuhdetta ja yhteistä kotia, vaan ”instituutiota ja sopimusta” (Westermarck 1936, 7–22). Tällainen arvostelu on pelkkää apulaisoikeuskanslerimaista juridista saivartelua. Totta kai maailmassa on olemassa ”valeavioliittoja”, aivan samalla tavoin kuin on olemassa ”avioliiton omaisia suhteita”. Maallikot ja sosiaaliviranomaiset ovat oikeassa. Me ihmiset olemme parisuhteita muodostavia eläimiä, jotka rakastamme rakastella sen kanssa, jota rakastamme. Sosiaaliviranomaisten ”avioliitonomainen” on luonteeltaan evoluutio-

psykologinen luonnehdinta ja täysin Westermarckin avioliittoteorian mukainen.

* * *

Viime aikoina on ollut havaittavissa poliittisten päättäjien piirissä tahtoa muuttaa avioliittoa koskevia juridisia ja sosiaalipoliittisia käytäntöjä. Yhtäältä halutaan antaa avoliittolaisille samoja oikeuksia kuin vihityssä suhteessa eläville. Toisaalta sosiaaliviranomaiset eivät ilmeisesti enää halua ottaa vastuulleen sen selvittämistä, onko tietyllä sosiaaliturvan hakijalla rakastava avopuoliso vai ei. Avoliitossa elävien ihmisten oikeusturvasa on havaittu monia puutteita, joiden oikominen ei ole helppo tehtävä. Yhdestä asiasta olen kuitenkin varma. Uusien lakienkin säätäjät tulevat huomaamaan, että ihmislajin parisuhteet perustuvat tunteisiin.

KIRJALLISUUS

NÄRVI, JOHANNA: Pyhän parisuhteen jäljillä. Avioliitto ja avioliitto pysyvästi avoliitossa elävien puheessa. Sosiologian Pro gradu -tutkielma. Helmikuu 2008
PINKER, STEVEN: How the Mind Works. USA: W. W. Norton & Company, 1997

SARMAJA, HEIKKI: Ihmislajin perheenmuodostuksen evoluutiopsykologinen perusta. Yhteiskuntapolitiikka 68 (2003): 3, 223–242

WESTERMARCK, EDVARD: Äktenskapets framtid. Tukholma: Albert Bonniers förlag, 1936.

Apurahoja alkoholi-, huume- ja rahapelitutkimukseen

Alkoholitutkimussäätiö myöntää apurahoja

- alkoholinkäyttöä koskeviin tutkimuksiin
- tutkimuksiin, jotka selvittelevät alkoholia yksilön ja yhteiskunnan ongelmana
- raittiustoimintaa koskeviin tutkimuksiin
- alkoholitutkimukseen liittyvään huumausainetutkimukseen
- rahapelaamista ja siihen liittyviä ongelmia koskevaan tutkimukseen.

Vuoden 2009 apurahoja on haettava säätiön hakemuslomakkeita käyttäen ja hakuohjeita noudattaen. Hakemuslomakkeita voi tulostaa säätiön Internet-sivustosta www.alkoholitutkimussaatio.fi tai tilata sähköpostitse osoitteesta raija.ahola@thl.fi tai puh. 020 610 7013.

Hakemusten on oltava perillä viimeistään syyskuun viimeisenä arkipäivänä (liitteineen seitsemänä kappaleena) osoitteessa: Alkoholitutkimussäätiö, PL 30, 00271 Helsinki.

Tarkempia tietoja antaa sihteeri Kari Poikolainen, puh. 020 610 7003.